

A könyv helyenként arról is árulkodik, hogy a szerzőjétől nem mindig állt távol némi szakmai sovinizmus. Feltehetően aligha talál osztatlan helyeslésre pl. a következő kijelentése: „*A fizika a legsarkalatosabb, mindent felölelő tudomány. Voltaképpen jelenkori megelőzője a valaha volt természetfilozófiának, a legtöbb mai tudomány forrásának.*”

A megszerkesztett nyomtatott szó sajnos csak lenyomatát adhatja az előadásnak. Az előadó csillogása, sziporkázása nem jön keresztül rajta. Az ilyen ismeret- és gondolatgazdag előadásoknál viszont nagyon is elképzelhető, hogy több hasznát vesszük az olvasásnál, ahol tetszésünk szerint elmélkedhetünk, töprenghetünk a Professzor úr szavain.

O. P.

Louis Bréhier

BIZÁNC TÜNDÖKLÉSE ÉS HANYATLÁSA

Bizantinológiai Intézeti Alapítvány,
1999

Milyen határozott(nak érzett) képzeink kötődnek a Bizánci Birodalomhoz. Öt és fél évszázada már, hogy ennek a nekünk nem kevésbé egzotikus birodalomnak hosszú harc után a hódító törökök megadták a végső döfést, öröksége azonban számos vonatkozásban ma is élő, szerves része a kultúránknak. És ennek ellenére valójában a legtöbben milyen keveset tudunk róla. Talán a művészete áll a legközelebb hozzánk. Számos művészeti irányzatot, stílust csak az tud befogadni és meginkább csak az tud igazán élvezni, aki erre tudatosan rákészült, megtanulta annak gondolatvilágát és kifejezőmódját. A bizánci művészet viszont már a

találkozás első pillanatában megragad, és titokzatos, hűvös szépségével örök élményünké, vonzalmunkká válik.

Birodalmi – belső és külső – stratégiák, a hatalomgyakorlás felsőfokú technológiái. Máig is, ha szembekerülünk egy, az érdekek bonyolult, többé-kevésbé kibogozhatatlan szövevénye által működtetett uralmi rendszerrel, amelyben meghatározó szerepet kapnak az udvari intrikák, a korrupció, ahol művészetté fejlesztették a gyilkolás kifinomult technikáit – a szó átvitt, és olykor szintúgy a közvetlen értelmében –, amely a hatalom gyakorlásáért egymással küzdő klikkek épül, és amelyben minden a hatalomért és a hatalom útján történik, automatikusan is a bizánci jelző tolul fel bennünk. Hányszor és hányan jellemezték így a Kreml viszonyait is a „gerontokrácia” Gorbacsov előtti időszakában.

Ahogy Bréhier írja a kezdetekről: „*Amint Bizánc elnyerte függetlenségét, felöltötte jellegzetes arculatát, amelyet egész történelme során visel majd: hagyományaiban római, kultúrájában görög, kormányzati módszereiben pedig keleti, amelyek gyakran túlzott szerepet biztosítottak az államban az uralkodó személyes környezetének ...akik állandóan egymással versengtek a hatalomért.*”

A Pallas Nagy Lexikona 1893-ban kiadott kötetében szereplő szócikk szerint a *bizantinizmus* „erkölcsi romlás, mértéktelen fényűzés, bujaság, ceremonia-rendszer, s különösen csúszás-mászás, hízelgés” – a magasabb állásúakkal szemben”, teszi az utóbbihoz hozzá a Révai Nagy Lexikona. Nem túl gusztusos viselkedésmód, de ki eléggé szerencsés azt mondhatni, hogy ez az ő köreiben már kihalt.

És ka tagadhatná, hogy a valóban csodálatos bizánci művészet nagyrészt maga is arra rendeltetett, hogy a hata-

lom gyakorlásának eszközeül szolgáljon. Az e téren kiemelkedő színvonalat ért el, s ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a koncepció és technikái nagyon is ismerősek, és önként tolnak fel a modern korbéli párhuzamok. Nem Bizánc találta fel a személyi kultuszt, viszont minden addigitt messze felülmúló tökélyre fejlesztette terjesztésének vizuális eszköztárát. S ha a megjelenítés technikája, a politikai marketing eszköztára az idők során sokat változott, s a későbbi korok császárai, diktátorai, a hatalom csúcsán levő egyéb főemberei, illetve az őket szolgáló művészek és PR technikusok¹ nagyon sokat felhasználtak annak koncepciójából.

A legendás Bizánci Birodalom. Az Enciclopaedia Britannica szerint számos vonatkozásban eltért a nyugati birodalomtól, így abban is, hogy gazdaságorientáltabb, városiasabb és gazdagabb volt annál. Tudjuk azt is, hogy a maga korában Bizánc alkotta meg a diplomácia mesteriskoláját. Diplomáciájában ott volt a magyar kapcsolat is, a mi történelmünkre pedig évszázadokon át hatással volt ez az erőteljes, majd mindinkább hanyatló nagyhatalom.

Figyelemreméltó a birodalom vallási gyakorlata is. A Britannica szerint – amelynek értékítéletét valóban a legcsekélyebb habozás nélkül elfogadjuk – a Bizánci Birodalom talán legfontosabb kulturális vonása a kereszténységnek az a típusa volt, amelyet létrehozott. Ez misztikusabb és liturgikusabb volt, mint a római katolicizmus, másrészt pedig kevésbé is egységesített annál. Ez utóbbi okai a térség ősidők óta fennálló etnikai feszültségeiben rejlenek, a különféle eretnkségek fennmaradásában a szíriai, egyiptomi és más provinciák papságának körében, tovább-

¹ Igaz, ezeket csak nemrég kezdték így nevezni.

bá abban, hogy a helyi nyelvek használata korán helyt kapott a szertartásokban. A vallási szertartás nagy szerepet játszott a Birodalom romlásában is. Részben aennek tudható be a Mohamed próféta halála utáni arab inváziók elsőpró sikere.

Innen, a XX. század végéről visszatekintve a hideglelősen ismerősnek érezzük a képrombolás bizánci korszakát és a benne feszülő erőket. A művészettörténet a korai bizánci korszak számos kiemelkedő műalkotását már csak hajdani utalásokra, leírásokra támaszkodva ismerheti, mivel azok áldozatául estek a messze nem csak vallási kérdést jelentő képrombolásnak.

Ha legalább elmondhatnánk, hogy Bizáncot csak a sajátjai és a „barbárok” dúlták! A szomorú való, hogy a rontásából, fosztogatásából nagyon kivették a részüket a keresztetek is. Mögöttük persze ott állt a nagypolitika. Ahogy Bréhier elmondja, a Bizánci Bi-

rodalom elleni támadás tervét kétségtelesen Sváb Fülöp kezdeményezte. Ő eszközt látott a keresztet hadjáratban arra, hogy kiterjessze a fennhatóságát Konstantinápolyra. Velence pedig, miután elvesztette azt a helyét, mégpedig Genova javára, amelyet korábban elfoglalt a birodalomban, vissza akart vágni. Olyan császárt akart Bizánc trónjára segíteni, aki az ő kreatúrája, aki megengedi neki, hogy kénye-kedve szerint zsákmányolja ki a birodalmat, és erre kívánta eszközül használni a keresztet hadjáratot.

Bréhier e műve a kezdetektől, i. sz. 395-től a végső bukásig, 1453-ig ismereti és tudományos pontossággal elemzi a Bizánci Birodalom történetét, s az azt alakító tényezőket és személyeket. Az ezeréves időszak mozgalmasságát kiválóan érzékelteti, hogy – amint azt az Előszó elmondja – annak során „10 uralkodóházban 104 császár követte egymást: 39 dinasztikus leszármazás útján, 4 örökbefogadással, 4 di-

nasztikus kapcsolat nélkül, de törvényesen megválasztva került a trónra, 30 viszont bitorolta a trónt”.

Akit a történelem érdekel, s szintúgy aki a hatalom gyakorlásának technológiáiba szeretne belelátni, lebilincselő olvasmányt talál e könyvben. Habozás nélkül állítható az is, hogy az itt kibontakozó történetek izgalmasabbak bármilyen kriminél és kalandregénynél. A mű „élvezeti” értékét méginkább növeli, hogy Bréhier nemcsak magas tudományos igénnyel és hatalmas tudásanyagra támaszkodva vezeti végig az olvasót e különösen nagy geopolitikai jelentőségű és izgalmas korszakon, hanem mindezt olvasmányosan, kifejezetten jól is adja elő. Alaposságát pedig jól mutatja, hogy a túlnyomó részt a hivatkozásokat felsorakoztató végjegyzeteinek száma kerekén 3500. Annak pedig, aki méginkább el akar mélyedni a témában ehhez további, bőséges forrásjegyzeket is kínál.

Osman Péter